

ЕНГЛЕСКИ ДОПРИНОС КЊИЖЕВНОЈ ИСТОРИЈИ У 18. ВЕКУ

*Ведран Цвијановић, Универзитет Сингидунум, Београд,
vcvijanovic@singidunum.ac.rs*

Original scientific paper
DOI: 10.31902/fil.51.2025.1
UDC:821.111.09“17“

Апстракт: Рад приказује средишњи ток развоја књижевноисторијског духа у Енглеској у другој половини 18. века. Фокус истраживања је на одабраним историјским гледиштима и методолошким поступцима Томаса Вортонa и Семјуела Џонсона, који су написали запажена књижевноисторијска дела и код којих има назнака новог схватања књижевне прошлости, које одступа од неокласицизма просвећености. Претпоставка је да су они, упркос претежности својих класицистичких ставова, дали важне подстицаје таласу нових идеја, пресудних за утемељење књижевне историје као обухватне научне дисциплине образованог европског грађанства у 19. веку.

Кључне речи: књижевна историја, историјски релативизам, историографија, неокласицизам, просветитељство

1. Појава смисла за књижевну историју у просветитељској Енглеској

Друга половина 18. века означила је прекретницу у духовној историји Европе. Био је то период када су књижевна начела античке грчко-римске класике постепено почела уступати место новим идејама о књижевноуметничком стваралаштву, као и онима о природи, предмету и функцији књижевног дела. Једна од кључних новина тицала се приступа књижевном делу кроз призму историјских и биографских чинилаца који посредно и непосредно утичу на његов настанак. До тада је књижевна историја углавном била ограничена на књижевне погледе и препоруке великих умова антике. Ново разумевање ове дисциплине крајем 18. века налагало је да су човек и његова култура динамичке категорије на чији развој

утичу различити фактори, те да је за сваки народ и њихову културу пресудан чинилац њихова властита историја у динамици сопственог развоја. Фактори који делују у оквиру непрекидног историјског континуитета изнова обликују и преобликују човеков духовни свет. Такво схватање човекове духовне прошлости постало је општеприхваћено у време снажног романтичарског замаха на европском континенту, који је отпочео у Немачкој крајем 18. и почетком 19. века, док су темељи за овај развој постављени још раније у просветитељству.

Пре него што се романтизам дубоко укоренио у водећим европским земљама појавиле су се на тлу Велике Британије, током друге половине 18. века, важне назнаке новог погледа на човекову духовну прошлост. Оне су дале кључне подстицаје за образовање темеља модерне, романтичне књижевне историографије с почетка 19. века¹. Иако раштркане, несистематски формулисане и без целовито формиране свести о пуном и обухватном значају историјских чинилаца за националну књижевност у целини, те ране мисли представљају суштински допринос просветитељске Енглеске развоју европске књижевне историографије током раног модерног периода. Један од њених најзначајнијих представника у овој области јесте књижевни историчар, критичар и писац – Томас Вортон (Thomas Warton, 1728–1790)².

2. Вортоново схватање књижевне историје

Томас Вортон је први енглески критичар који је научно приступио књижевној историји свога народа. Већ у свом делу наслова *Запажања о Спенсеровом делу Вилинска краљица (Observations on the Fairy Queen of Spenser, 1754)*, он износи ставове којима афирмише улогу динамичног историјског контекста у проучавању књижевних дела прошлости³. Такође доводи у питање

¹ Њени почеци могу се пратити у Немачкој. Детаљан увид у ту тематику пружа монографија Миодрага Ломе, *Песник и књижевна историја* (Нови Сад, 1994).

² Вортон, наравно, није у томе једини. Важан је и допринос мање познатих енглеских и шкотских критичара, попут Томаса Персија (Thomas Percy), Хјуа Блера (Hugh Blair), Џона Брауна (John Brown), Томаса Блеквела (Thomas Blackwell) и других. Њихов укупан допринос тиче се „модерне субјективне естетике и историјске концепције развоја књижевности” (више у Wellek 1955, 1: 105–132). Пажња која је у овом раду посвећена Вортону заслуга је његове *Историје енглеског песништва*.

³ Чак и посматрано за себе, ово дело је важно јер садржи „прву скицу за његову *Историју енглеског песништва*” (Wellek 1966, 167).

распрострањено неокласицистичко становиште према којем се суд о књижевним делима, без обзира на њихову епоху, треба заснивати на универзалним мерилима једног раздобља. Ово становиште оспорава он тврђењем да је „апсурдно је мислити да о Ариосту или Спенсеру треба судити према правилима којих се они сами нису држали.” Исто тако замера „критичком укусу” свога доба, које „захтева од песама, у којима то није узимано у обзир, исти поредак и план који се очекују од сваког модерног дела” (Warton 1820, 21; уп. Wellek 1966, 167–168)⁴. Уместо тога, Вортон истиче да је потребно „осврнути се на обичаје и манире” доба у којем је извесни песник живео, односно

поставити се у ситуацију и околности [песника], како бисмо били у могућности да боље судимо и разликујемо како су на његово мишљење и начин стварања деловале, утицале и такорећи потакле их добро познате ствари и доминантне појаве, потпуно различите од оних којима смо ми данас окружени (Warton 1820, нав. према Wellek 1966, 168).

Наведене Вортонове препоруке указују на промењени смисао за књижевну историју, која се постепено ослобађала неокласицистичких стега. Ипак, било је потребно да протекне више деценија пре него што ће обновљени историзам у Енглеској задобити потпуније значење и достићи ширу примену. Вортон је том процесу допринео једним од својих утицајнијих научних дела.

Његова вишетомна *Историја енглеског песништва* (*The History of English Poetry*, 1774–1782) једно је од првих дела у Енглеској које се тематски непосредно и научно бави историјом националне књижевности. Иако су већ у његовом предговору јасно истакнута неокласичарска и понека типично просветитељска гледишта аутора, ово дело се ипак одликује обухватним књижевноисторијским приступом. Оно почива на Вортоновом уверењу у „тријумф супериорности” просвећене енглеске културе, а управо ова чврста просветитељска вера у премоћ разума и науке дала му је снажан подстицај за проучавање енглеског песничког духа и његовог успона „од грубости до елеганције” (Warton 1777, 1: 1).

Развој енглеског песништва схвата Вортон као линеарно прогресиван ток који обухвата три фазе: примитивну, имагинативну и синтетичку, у којој се разум и машта најпотпуније спајају у

---

⁴ Сви преводи страних навода у овом чланку, осим ако није другачије истакнуто, дело су аутора чланка.

елизабетанској епохи (Wellek 1966, 193). Основни циљ му је да кроз ову поделу прикаже „буђење духа” енглеске књижевности, пратећи „напредак националног песништва од његових сирових и неодређених почетака све до савршенства у углађеном добу” (Warton 1777, 1: 2). Према Вортону, главна функција уметности огледа се у њеној способности да верно прикаже „својства” и „манере” различитих историјских раздобља (2). Посебну вредност он придаје социјалној компоненти књижевности, која одсликава префињеност манира и језички израз читавог народа. А како истиче, „први споменици сваког народа дела су његових песника”, због чега национална поезија „има додатну предност у томе што будућим нараштајима преноси првобитни облик живота у његовим почетним фазама” (3).

Препознавши суштинску улогу песништва у обликовању историјског идентитета једног народа, Вортон је показао изузетан историјски сензибилитет и тиме потврдио своју важност за развој енглеске књижевне историографије. Његов суд наговештава да је поезија један од најверодостојнијих носилаца националне културе и историје, мада за Вортон уметност остаје уско повезана с друштвеним фактором. Управо на основу ових кључних увида о историјском значају песништва он је формулисао научну методологију прилагођену специфичностима овог истраживачког поља.

Вортонов методолошки приступ историји песништва у основи је хронолошки. Он није желео да „своју материју раздели у одвојене чланке”, већ се трудио да „одвојена запажања” групише у „једну и једнообразну тачку гледишта.” Своје истраживање конципирао је с намером да испрати „постепени напредак нашег песништва, који истовремено представља напредак нашег језика” (5). Значајан аспект његовог погледа на историју енглеске књижевности огледа се у одлуци да своју *Историју енглеског песништва* започне норманским периодом (рани 11. век). Тим поступком поново потврђује своју теоријску усмереност ка линеарној прогресији, која је пре свега социјално, политички и језички условљена, те као таква представља огледало друштвених манира. Овај став поткрепљује следећим тврђењем:

Та моћна [норманска] револуција уништила је готово сваку везу са претходним [саксонским] насељеницима нашег острва и изнедрила је видљиву промену у нашој политици, саставу и јавним манирима, чије дејство је стигло до модерних времена (6).

И поред класицистичког призвука својих основних погледа, Вортонова књижевноисторијска важност видљива је већ у самој намери да напише историју песништва свога народа – иако у том подухвату, према Велековој оцени, „просијава осамнаестовековни стандард коректности.” Он се није задовољио „да само прикупи грађу за историју поезије, већ је желео да је представи у оквиру шеме историјских и књижевних вредности, заснованих на ‘фундаменталним принципима’” (Wellek 1966, 180, 183; Warton 1774, 1: 7). Његова највећа заслуга је у свесном и методолошки утемељеном приступу историји националног песништва. Тиме је, како истиче Велек, „показао пут” којим „права књижевна историја” у Енглеској треба да се развија (Wellek 1966, 180). А посебну тежину, дубину и нови подстицај овом приступу донео је његов далеко познатији савременик.

3. Џонсоново историјско гледиште

Енглеска књижевна сцена 18. века незамислива је без Семјуела Џонсона (Samuel Johnson, 1709–1784). Ауторитет који је он стекао у књижевности проистиче из његове дуготрајне, плодне и веома утицајне критичке и стваралачке делатности, која је кулминирала најпре *Речником енглеског језика* (*A Dictionary of the English Language*, 1755), а потом и *Животима песника* (*Lives of the Poets*, 1779–1781) – његовим најпознатијим и најзначајнијим делима.

Као књижевни критичар, Џонсон и временски и идејно припада неокласицизму 18. века, чији су представници, трајно загледани у велике ауторитете антике, имали претежно сужен и статичан поглед на књижевну прошлост. Ипак, Џонсонова изузетна ерудиција, критичка проницљивост и дубоко разумевање духа сопственог и других народа омогућили су му да у више наврата превазиђе уски неокласицизам и приближи се ширим схватањима књижевности и историје.

Џонсон је један од првих значајних књижевних критичара који, барем када је реч о историјском погледу на књижевност, одступа од доминантних ставова својих савременика. Његови бројни погледи одсликавају књижевнокритичку свест која је по много чему атипична за 18. век и не могу се свести на узгредна запажања или случајне досетке његовог проницљивог и разгранатог ума. Да би се прецизирао његов значај у контексту романтичарске књижевне историографије, треба имати на уму да је он, како истиче Велек, „био не само дотакнут, већ и дубоко уплетен у свеопште буђење историјског чула” (Wellek 1955, 1: 101). Свест о насумичности и променљивости историјског тока, као и склоност ка критичком

релативизму као једном од темељних својстава модерне књижевне историографије, приметни су код Џонсона у бројним појединачним коментарима. Иако та запажања нису увек систематизована, њихов значај у иницирању прекретничких књижевноисторијских идеја не може се занемарити. Да би се та улога потпуније сагледала, потребно је најпре објединити Џонсонове кључне рефлексије о прошлости у ширем смислу, а затим и његове ставове о значају повесног момента и динамичког тока у књижевној критици и херменеутици. Управо таква анализа приближиће суштину његове укупне књижевноисторијске мисли.

Џонсонов допринос буђењу историјског чула заснива се на просветитељској учености и дубокој моралној продуктивности, које су обликовале његов особен поглед на историју као такву. Природе прошлости и карактера њених догађаја дотакао се он на више места, а његов општи став према тој теми може се сагледати кроз један од његових есеја, објављених у угледном енглеском књижевном часопису *Пустолов (The Adventurer)*. Овај краћи оглед започиње Џонсон освртом на Локово емпиријско начело које одбацује постојање урођених идеја. Тиме имплицитно прихвата становиште да не постоје унапред задати биолошки или психолошки принципи по којима би се природа човека, његова прошлост и култура могли трајно мерити и вредновати. Такво филозофско полазиште омогућава Џонсону да релативизује сваки вид историјског, научног или књижевног детерминизма, што постаје основа његовог ширег схватања историје. Ово гледиште он формулише у следећем исказу:

При првом походу на интелектуални свет, сви марширамо заједно једним мореузом и једним путем; али, како идемо напред и шири видици се указују нашем погледу, свачије око се фиксира на другачији приказ; разилазимо се другим путевима и, како се крећемо напред, бивамо све удаљенији једни од других. Како неко питање постаје све сложеније и релевантније, и задобије још више релација, умножиће се утолико више несугласица у мишљењу, не зато што смо ирационални, већ зато што смо коначна бића, опскрбљени другачијим сазнањима, [...] и свако од нас пореди оно што посматра другачијим критеријумом, одређујући му другу сврху (Johnson 2021, 88/*Adventurer* no. 107)⁵.

⁵ Џонсонова дела у овом раду цитирана су према издањима Универзитета Јејл (Yale University). Више детаља у списку литературе на крају рада.

Уколико прихватимо да наведени исказ делимично одражава Џонсоново опште историјско гледиште, може се закључити да је он у знатној мери релативизовао и ублажио своје неокласицистичке ставове, иако су они остали трајно укорењени у основи његове књижевне теорије и критике. Када је, пак, реч о његовим стриктно књижевним увидима, историјски релативизам постаје уочљив већ у раној фази његове критичке делатности.

Већ 1745. године, у време када велике промене у европској књижевној свести још нису биле на видiku, Џонсон објављује свој коментар о Шекспировој драми *Магбет*. На самом почетку тог текста, он показује историјски релативизам једним недвосмисленим тврђењем: „Да би се тачно процениле способности и вредност неког писца, увек ваља проучавати дух његовог доба и мишљења његових савременика” (Johnson 1986, 254). Упркос категоричности наведеног исказа, Џонсонов примарни циљ у овом тексту није да свесно утемељи нови критички приступ историјском разумевању књижевности, већ да оправда употребу надреалних, магијских елемената у Шекспировој драми – конкретно, појаву вештица. У складу са историјским релативизмом, Џонсон тумачи драмски поступак великог песника као одраз владајућих уверења у његовом добу: Шекспир је, једноставно, следио доминантне духовне и културне ставове свога времена – што је нужно имати у виду приликом вредновања његових дела. Џонсон овај став поткрепљује позивањем на *Демонологију* (*Daemonologie*, 1597) енглеског краља Џејмса I, у којој се, како истиче, износи „веома формалан извештај о праксама и обманама злих духова, службеним споразумима вештица, церемонијама којима се оне служе, начину њиховог разоткривања и правди у њиховом кажњавању” (257). О томе колико су овакви искази на почетку 17. века схватани озбиљно, сведочи и чињеница да је енглески парламент у то време усвојио закон који је налагао сурово кажњавање сваког вида „вештичарења”, додаје Џонсон. Навевши одређене чланове тога закона, он закључује у књижевноисторијском духу да није нимало чудно што је Шекспир, управо у том раздобљу, када је „доктрина вештичарења била истовремено утемељена и законом и модом”, написао драму у којој су „сцене магијске зачараности, колико год их сада исмевали, он и његова публика сматрали ужасним и потресним” (257–258). Изнетим гледиштем удаљава се Џонсон од устаљене неокласицистичке конвенције, према којој се књижевни текст вреднује на основу помодних естетичких предрасуда, те се оштро осуђује све што одудара од актуелног укуса. Уместо тога, он настоји

да разуме Шекспира и његове савременике у светлу њиховог времена, што му омогућава да превазиђе површну реакцију и субјективну процену.

Историјском контекстуализацијом својих проницљивих увида, Џонсон оснажује свој критички суд и показује да озбиљна књижевна критика мора почивати на чврстом темељу књижевне историје. Та основа укључује: приказ ширег духовног оквира једног раздобља, релативизацију аргумената заснованих на предрасудама, као и филолошку објективизацију вредносних судова на основу фактографске утемељености и разумског расуђивања.

3.1. Историјска свест у Џонсоновим главним делима

Џонсонов осећај за важност динамичног историјског развоја у проучавању филолошких појава није ограничен на књижевну критику. У предговору *Речника енглеског језика*, он дијахронијски сагледава лингвистичке феномене, истичући оно што ће касније постати кључна претпоставка романтизма – да језик настаје и развија се вербалним путем: „све речи су изговаране пре него што су записиване”, и то „веома разнолико” (Johnson 2021, 398). Управо овакво полазиште он наводи као основни разлог за појаву бројних дијалеката једног народа. Поред тога, он подробно разматра и етимологију, настојећи да утврди јесу ли одређене речи ушле у енглески језик из латинског или француског језика. На основу тих анализа закључује да у енглеском има „неколицина латинских речи”, али да њиме доминирају француске позајмљенице „које су доста удаљене од латинског” (399). Етимолошка сазнања користи он и у ситуацијама када настоји да утврди правилну ортографију појединачних речи. Иако отворено признаје да етимолошки корен речи не може увек бити поуздано утврђен, Џонсон и даље доследно примењује дијахронијски приступ као основу свог метода. На тај начин, целокупну методологију при изради *Речника* оплемењује он историјским увидом, што додатно поткрепљује етимолошким разматрањима: „Веома је важно, при испитивању општег устројства [fabrick] једног језика, пратити настанак једне речи из друге освртањем на уобичајене начине извођења речи и њихових промена” (401). И поред јасне свести о значају дијахроног развоја језика, Џонсон остаје одан темељним неокласицистичким уверењима. За њега, „сваки језик има време сировости које претходи савршености” (409), чиме афирмише линеарно-прогресивни ток у развоју језика. Међутим, он се повремено дистанцира од претеране једноставности оваквог схватања, наглашавајући улогу скривених, спорих, али делотворних фактора у

историјским променама: „други узроци промене [...] су, мада спорог деловања и невидљивог напредовања, можда једнако супериорни” (414) у прогресивном развоју језика.

Деценију након објаве *Речника*, Џонсоново књижевноисторијско становиште додатно се искристалисало и учврстило. Његов развијени осећај за књижевноповесну динамику најбоље се огледа у чувеном *Предговору* (*The Preface*) Шекспировим делима из 1765. године. Већ на уводним страницама тог текста он примећује да су Шекспирова дела „прошла кроз варијације укуса и промене манира, док су преношена од једне генерације до друге, задобијајући нове почасте при свакој предаји” (426). Иако се овај суд односи на општу читалачку рецепцију, он јасно одсликава Џонсонову свест о комплексној динамици различитих – социјалних, духовних и књижевних – фактора који делују у сваком историјском раздобљу⁶. С друге стране, у једном од својих апологетских иступа у овом тексту, Џонсон поново прибегава историјском релативизму како би свога сународника заштитио од једностраних и преоштрих критичких судова, што је наговештено следећим тврђењем: „Да би се било чије драме тачно оцениле, морају се упоредити са временом у којем је писац живео и са његовим особитим приликама” (440). Овај став представља темељ за успостављање ширег контекстуалног оквира и објективнијег вредновања дела великог аутора. У сличном маниру, Џонсон додаје следеће: „Они које моји аргументи нису убедили да дају позитиван суд о Шекспиру, лако ће, уколико узму у обзир услове његовог живота, учинити уступке због његовог незнања” (439).

Наведеним исказом успоставља Џонсон континуитет са својим књижевноисторијским аргументима из 1745. године, када је стао у одбрану *Магбета*. Као и тада, он не пружа само теоријске савете, већ и на конкретном примеру примењује свој историјски приступ, показујући практичну вредност историјског метода у књижевној

---

⁶ Треба одмах напоменути да бројним другим коментарима Џонсон показује приврженост неокласицизму: „Ништа не може задовољити већину и на дуге стазе осим верног представљања опште природе” (Johnson 2021, 426); као и у често цитираном суду да је Шекспирова драма „огледало живота” (428), те у дефиницији поезије која је формулисана у духу познатог Хорацијевог диктума: „Поезија је вештина сједињавања задовољства са истином тако што се машти призове помоћ разума” (688). Међутим, ови класицистички ставови не умањују Џонсонова критичка расуђивања, што се види из исказа да добра поезија захтева „моћ инвентивности, или снагу осећања” (684).

критици и конзистентност својих ставова. Разматрајући Шекспирово образовање, које је сматрао скромним, Џонсон констатује: „Мада је италијанска поезија тада била високо цењена, близак сам уверењу да је он читао мало тога што није на енглеском, а за своје приче бирао је оно што је налазио у преводу [на енглески]” (443). И овим коментаром уважава Џонсон историјски релативизам у књижевној критици. Иако није формално систематизован, овај приступ код њега често се јавља у својству снажне потпоре његовим проицљивим и увек убедљивим критичким судовима, чиме проширује и продубљује схватање књижевних појава у њиховом историјском контексту.

Ако се има у виду да *Животи песника* (1779–1781) тематски припадају књижевној историографији, онда позни период Џонсоновог стваралаштва означава зрелу фазу његових књижевноисторијских погледа. Иако су у овом делу примарни биографија и књижевна критика, „оно садржи имплицитну шему историје енглеског песничтва претходног века” (Wellek, 1955, 1: 102). Џонсонов приступ приказу живота одабраних песника у целини је историјски конципиран. Он опсежно и темељно предочава конкретне историјске околности које су непосредно утицале на развој песничког духа појединца и настоји да тако успостављен след доследно прикаже до краја. Његова намера је да свако песничко остварење историјски контекстуализује – јасним осликавањем околности релевантних за настанак и дух тог дела – пре него што приступи унутрашњој књижевнокритичкој анализи. Поред тога, он се изнова враћа идеји историјског релативизма, којом најчешће критикује или оправдава стваралачке поступке песника које разматра. Иако су ти коментари спорадични, они одсликавају његову већ чврсто утемељену свест о суштинским аспектима књижевне историје у овом зром периоду његовог деловања.

У поглављу о „Каулијевом животу” (*Life of Cowley*) образлаже Џонсон појаву такозваних „метафизичких песника” у Енглеској, које смешта у специфичан контекст 17. века и којима приписује „довитљивост” (*wit*) као кључну креативну особину, подложну историјским променама. Он истиче да је она, „као и друге ствари, по својој природи подложна човековом избору, променама и у различитим временима има различите облике” (Johnson 2021, 600). Овим нагласком на динамичности и условљености стваралаштва различитим факторима извесног времена, Џонсон показује свој већ зрео и прецизан осећај за релативизам историјских појава. Такође критикује метафизичке песнике да „нису успешно представили или

потакли људска осећања.” За њега, они нису писали као „саучесници људске природе, већ као њени посматрачи. [...] Њихова тежња била је да кажу оно чему су се надали да већ није речено” (602). Да би поткрепио овај вредносни суд, Џонсон се поново ослања на историјски релативизам као кључни аргумент: појава коју описује десила се управо у том историјском тренутку и карактеристике које је попримила последица су променљивости средине и људи тог доба.

Иако не продубљује ову историјску аргументацију (на пример, не упушта се у полемику зашто су баш у 17. веку у Енглеској околности биле такве), Џонсон се у каснијем делу истог поглавља поново ослања на историјски релативизам приликом критике Каулијеве поеме *Давидије* (*Davidais*). Његова изражена историјска осетљивост долази до пуног изражаја када указује на сложеност адекватног приказа библијских личности и догађаја, што Каули није имао у виду док је стварао своје опсежно дело. Џонсон свој суд темељи на сопственој читалачкој интерпретацији сакралног текста:

Не ради се само о томе да фантазија и измишљање [fiction] губе ефекат; читав тај систем живота, док је теократија још била видљива, има тако различит изглед од свих других приказа људских радњи, тако да читалац *Свете књиге* [Sacred Volume] гледа на њу као на особит начин постојања посебне врсте људског рода, који је живео и деловао са неизрецивим манирима; према томе, тешко је чак и машти да нас доведе у стање оних чија прича је испричана, и самим тим њихова срећа и туга не могу се лако усвојити, нити се наша пажња често може заокупити било чиме што их задеси (631).

За разлику од својега сународника, Џонсон показује јасну свест о несагледивој временској удаљености библијских догађаја, која условљава за савременог човека тешко схватљиве обичаје и обрасце понашања. Управо ово истиче у контексту оштре критике Каулија, који се, према његовом схватању, непромишљено прихватио изузетно захтевног задатка да уметнички тематизује космогонијске ликове и догађаје. Наведени одломак сведочи о Џонсоновом истанчаном осећају за сложеност и разноликост удаљених историјских периода. За разлику од Вортона, он често напушта тесне класицистичке оквире и, ослањајући се на своју широку литерарну ерудицију, доноси врло одмерен критички суд.

Успешну тематизацију библијских ликова и догађаја у дело је спровео његов сународник Милтон, коме Џонсон посвећује посебно

поглавље у *Животима песника* (Life of Milton)⁷. Свест о значају историјског релативизма овде га, међутим, није спречила да овом великом песнику замери на „пуританској суровости манира“ (652). Премда усредсређен на општу биографију Милтона, Џонсон детаљно анализира околности под којима је настала његова епохална поема *Изгубљени рај* (*Paradise Lost*), посебно имајући у виду погоршано здравље песника у том периоду. При томе придаје значај запажању да је у Милтоново време „превладало мишљење да је свет у фази одумирања“ у погледу природног окружења, што се негативно одразило на уметничко стваралаштво (672). Мада је лично био скептичан према објективној валидности ове аналогije, Џонсон придаје велику важност приликама тог доба. Сличан аргументативни ток примењује и када, оповргавајући тврђења да је *Изгубљени рај* имао слабу почетну рецепцију, закључује да су „домишљатост и књижевност били на страни краљевског двора“, додајући да „они који немају моћ да о минулим временима суде друкчије него на основу свог, увек треба да сумњају у своје закључке“ (676). Даље, он истиче да су у Милтоново време људи посвећивали мање времена читању, што потврђује чињеницом да се у периоду између 1623. и 1664. године објављена свега два издања Шекспирових дела (675). Све ове појединости бележи Џонсон у духу свог дубоког уверења да „историја снабдева писца рудиментима приповедања, које он унапређује и узвисије племенитом вештином“ (688). Иако не повезује директно време настанка поеме и њене радње, Џонсон не губи из вида континуитет опште и националне књижевне традиције, истичући да Милтонов магнум опус „није највећа епска песма само зато што није прва“, односно да су „његова поређења мање бројна али више разнолика него код његових претходника“ (702, 694). У овом случају, његов историзам долази до изражаја управо у практичној критици, која представља срж његовог књижевног деловања.

Приказујући „Поупов живот“ (Life of Pope), Џонсон се превасходно усредсређује на врло конкретне историјске околности – пре свега политичке, филозофске и књижевне несугласице и полемике између Поупа и његових савременика – које су непосредно утицале на настанак најпознатијих дела овог значајног

---

⁷ Иначе поприлично оштар у свом критичком приказу Милтонове биографије, Џонсон веома високо оцењује вредност *Изгубљеног раја*. Успех тог дела, између осталог, приписује великој количини „акумулираног знања“ које је „прерадио ум“, а „узвисила машта“ песника (696).

енглеског песника доба просвећености. И у овом тексту тежиште Џонсонове критике почива на што јаснијем и темељнијем представљању, по његовој оцени, релевантних околности за Поупово стваралаштво у целини, при чему не занемарује ни привидно споредне детаље. Међутим, он ни у једном тренутку не постаје непотребно ситничав у придавању значаја конкретним биографским чињеницама. Напротив, вредност тих чињеница огледа се у тежини и снази његових критичких судова, који управо на основу њих добијају на уверљивости. Тако, већ на самом почетку овог одељка, Џонсон проналази духовну повезаност између Поупа и Драјдена, истичући важност коју је Драјден имао за Поупов духовни и уметнички развој – што је хипотеза којој ће се вратити у завршним деловима овог одељка. На почетку истиче он да је Поуп

убрзо запазио Драјденово стихотворство, које је за њега било узор који треба изучавати, и стекао је такво поштовање према своме учитељу да је убедио једног пријатеља да га одведе у гостионицу коју је Драјден посећивао, и било му је драго што га тамо види. Драјден је умро 01. маја 1701. године, десетак дана пре него што је Поуп напунио дванаест година, те овај мора да је већ тако рано осетио снагу хармоније, жар генија. [...] Тврдио је да је поезију научио од Драјдена, кога је, кад год му се за то указала прилика, безрезервно хвалио током читавог живота; и можда би се његов карактер могао донекле осликати, када би се упоредио са његовим учитељем (705).

Један од најречитијих примера Џонсоновог историјског становишта јавља се у његовој одбрани Поуповог превода Хомерове *Илијаде* од критичара који су му замерали да не преноси оригиналну свежину и дух античког песника. Џонсон, међутим, скреће пажњу да, иако се оваква примедба делимично може прихватити, пре него што се донесе вредносни суд, неопходно је сагледати „природу језика” на који је дело преведено, као и остале одлучујуће чиниоце: „облик нашег метра” и, изнад свега, „промене које су две хиљаде година учиниле у начину живота и навикама мишљења.” Као посебно упечатљив пример Џонсон наводи Вергилија, који је, иако је писао на језику блиском Хомеровом, уочио да је „стање света толико промењено, а захтев за елеганцијом толико повећан”, да се морао знатно удаљити од оригиналне непосредности свога узора.

Из ових запажања Џонсон извлачи јасну логичку консеквенцу: „У процесу учења, сви писци првобитних народа били су једноставни; свако доба напредовало је у елеганцији. Једно

побољшање увек отвара пут другом, и оно што је било корисно Вергилију постало је нужно Поупу” (783). Иако је овај суд осетно интониран прогресивистичком логиком неокласицизма, Џонсон своју апологију Поупа утемељује управо на историјски сензибилном и аргументованом приступу. При томе подсећа да је Поуп „писао за своје доба и своју нацију”, те је стога „знао да мора прилагодити слике и осећања оригиналног аутора”, због чега је „постигао грациозност, али је изгубио нешто од узвишености” (784). У складу с ранијим примерима, и овде је историјски релативизам у функцији одбране стваралачке уникатности великог песника, коју Џонсон оцењује унутар реалног културно-историјског оквира.

Његов наглашено историјски аналитички метод долази до изражаја и у завршници овог поглавља, где – поводом Вортоновог питања: „Да ли је Поуп био песник?” – Џонсон предлаже критеријум заснован на општем књижевноисторијском консензусу. Он позива да се „погледа на садашње време и назад на прошло”, те да се „испита коме је глас човечанства наменио венац поезије” и да се, најзад, „анализирају њихова дела и наведу њихова тврђења.” Тек тада „Поупове претензије више неће бити довођене у питање” (790). Овим завршним судом Џонсон још једном потврђује да је књижевноисторијски приступ кључан за разумевање, вредновање и афирмацију песничке величине.

4. Енглеска књижевна историја у 18. веку

Претходно приказано истраживање, ограничено на одабране исказе и методолошке приступе из најважнијих дела двојице кључних критичара, показало је у знатној мери развијено историјско чуло у Енглеској друге половине 18. века. Опште узев, генеза књижевноисторијског развоја може се пратити од средине па све до последњих деценија овог периода, када се код водећих књижевних умова ове земље историјска свест у великој мери већ уобличила. Иако још увек није постојала систематично осмишљена национална књижевна историографија, у оквиру посматраног периода јављају се важне тенденције обновљеног схватања националне књижевне историје и историје човечанства уопште. Те тенденције су код неких водећих књижевних ауторитета Енглеске, попут Вортона и Џонсона, изражене у различитим контекстима и различитим регистром, али им је крајњи ефекат водио ка истом циљу – припремању темеља за постепено конституисање књижевне историографије у духу предромантизма.

У поређењу са својим континенталним суседима, Енглези су за такав подухват имали извесну предност, имајући у виду њихов

специфичан географски положај који им је кроз већи део историје обезбеђивао релативну изолованост и економски просперитет. Током 18. века могли су се позвати на дугу националну, културну и књижевну традицију, која је посебно заблистала током ренесансе и барока. Стога је Томас Вортон већ средином века препознао потребу за националном књижевном историјом и прихватио се амбициозног задатка да свом народу подари такво дело. Његов вишетомни подухват *Историје енглеског песништва* представља до тог тренутка најопсежнији и најзначајнији покушај да се сачини историја књижевности енглеског народа. Одликују га јасна ауторска намера и промишљен методолошки приступ, у оквиру којег је Вортон систематизовао обимну грађу ослањајући се на концепт линеарно прогресивног развоја, који се, у складу са логиком просветитељства, одвија од варварства ка углађености, а најјасније се одражава у књижевном језику и друштвеним манирима. Вортоново дело представља значајан помак у односу на доминантно неокласичарско виђење књижевне историје, ограничено на античке узоре, чиме овај научник осветљава пут развоју националне књижевне историографије. Његов најважнији допринос, међутим, употпуњује и надограђује његов значајнији савременик – Семјуел Џонсон.

Џонсонов историзам представља нераскидиви део његове свестране књижевнокритичке делатности, која је обележила енглеску литерарну сцену 18. века. Иако на први поглед његова критика делује утемељена у неокласичарским нормама, Џонсон сва своја критичка разматрања заснива на богатој књижевној ерудицији у којој историјски увид има централно место, што га издваја од бројних савременика. Најпре, Џонсон доследно примењује историјски релативизам, подсећајући своје читаоце да се критеријуми савремености не могу олако применити на давна раздобља. Иако у својим теоријским разматрањима естетике и композиције често остаје веран неокласицизму, историјски контекст је за њега темељ сваког дела – и, штавише, основна претпоставка ваљане критике. Ово се најјасније огледа у његовом капиталном делу *Животи песника*, које представља врхунац његовог књижевноисторијског ангажмана. Иако фокус овог дела чине биографије песника, целокупан приступ конципиран је изразито историјски. Џонсон најпре темељно излаже конкретне историјске околности у којима је неко песничко дело настало, чиме ствара предуслов за критичку анализу. Чак и када не говори непосредно о историји књижевности, Џонсонова критика обилује историјском свешћу и контекстуализацијом. Његов допринос

будућој романтичарској историографији огледа се управо у овом методолошком приступу⁸. Да историјска компонента код Џонсона није тек спорадична појава, показују и његови остали радови – попут *Предговора* Шекспировим делима, где историјским релативизмом брани драмског великана од негативних критика, или *Речника енглеског језика*, у којем дијахронијски приступ чини методолошки темељ. Историјска свест продире и у његове бројне критичке прилоге објављиване у угледним енглеским књижевним часописима.

Напоследку, може се тврдити да су Вортонов и Џонсонов рад на пољу књижевне историје представљали значајан искорак у односу на дотадашње схватање литературе, поставивши чврст темељ за даљи развој националне књижевне историографије. Њихови појединачни увиди, али и целовита дела која су оставили иза себе, означили су прекретницу у начину сагледавања књижевне прошлости. Њихов историјски ангажман, иако под утицајем просветитељског духа, антиципирао је методолошке поставке романтизма. Управо у том, новим сензибилитетом обликованом историјском приступу, будући романтичари – пре свих Вордсворт и Колриџ – налазе духовни ослонац за сопствено стваралаштво у којем историјска компонента има наглашену улогу (посебно у Вордсвортвом утицајном *Предговору Лирским баладама*). Зато сва даља истраживања у области енглеске, па и европске књижевне историографије, не смеју прескочити значајан допринос ове двојице просветитеља.

Цитирана дела:

Johnson, Samuel. *Selected Works*. Eds. Robert DeMaria Jr., Stephen Fix, Howard D. Weinbrot. Yale University Press: New Haven and London, 2021.

Johnson, Samuel. *Selections from Johnson on Shakespeare*. Eds. Bertrand H. Bronson, Jean M. O'Meara. Yale University Press: New Haven and London, 1986.

Лома, Миодраг. *Песник и књижевна историја*. Издавачка књижарница Зорана Стојановића: Нови Сад, 1994.

⁸ Утицај Џонсоновог биографизма и историзма видљив је и код наступајућих аутора који су се бавили овом тематиком, попут Роберта Андерсона (Robert Anderson) у *Делима британских песника* (*Works of the British Poets*, 1795), Александра Чалмерса (Alexander Chalmers) у *Делима енглеских песника од Чосера до Каупера* (*Works of the English Poets from Chaucer to Cowper*, 1810) и Вилијама Хазлита (William Hazlitt) у *Одабраним енглеским песницима* (*Select English Poets*, 1824). Детаљније о томе в. у чланку Ејприл Лондон (London 2004, 95–113).

- London, April. "Johnson's Lives and the Genealogy of Late Eighteenth-Century Literary History." *Critical Past: Writing Criticism, Writing History*. Ed. Philip Smallwood. Bucknell University Press: Lewisburg, 2004, 95–113.
- Smallwood, Philip. *The Literary Criticism of Samuel Johnson: Forms of Artistry and Thought*. Cambridge University Press: Cambridge, 2023.
- Warton, Joseph. *The History of English Poetry*. Vols. 1–2. J. Dodsley, Pall Mall etc. 1774.
- Warton, Joseph. *Observations on the Fairy Queen of Spenser*. A New Edition, vol. 1. C. Stower: London, 1820.
- Wellek, René. *A History of Modern Criticism 1750–1950*. Vol. 1: The Later Eighteenth Century. Yale University Press: London, 1955.
- Wellek, René. *The Rise of English Literary History*. The University of North Carolina Press: Chapel Hill, 1966.

ENGLAND'S CONTRIBUTION TO LITERARY HISTORY IN THE EIGHTEENTH CENTURY

This paper examines the perspectives, insights and judgments of Joseph Warton and Samuel Johnson concerning both literary history and historical thought more broadly. Recognised as leading critics of the English literary scene during the Enlightenment, Warton and Johnson are particularly relevant to this study for two main reasons. First, their reflections on literary history anticipate the later Romantic conception of the discipline as a dynamic and evolving process – an understanding that contrasts sharply with the prevailing Neoclassical view, which regarded literary history as confined to the authoritative models of ancient Greece and Rome. In this respect, both critics may be seen as transitional figures whose ideas helped prepare the intellectual ground for a more historically conscious literary criticism. Second, both authors produced significant works in the field of literary history, which are analysed in detail in this paper. These texts not only engage with the literary achievements of past writers but also demonstrate an emerging sense of literary development over time. From these works, key historical insights are identified and discussed. Based on this analysis, the paper offers a general assessment of their contributions to the development of literary history.

According to the renowned literary historian and critic René Wellek (1903–1995), both Thomas Warton and Samuel Johnson reached the height of their literary output at a time when historical consciousness in England was still emerging. In the latter half of the eighteenth century, their works contributed significantly to reshaping the prevailing Neoclassical understanding of literary history. Warton, for instance, published *Observations on the Fairy Queen of Spenser* (1754), which laid the foundation for his seminal work, *The History of English Poetry* (1774–1782). At the time, this was considered the most comprehensive study of national literary history in England.

Warton's central aim was to trace the development of English poetry from the Norman period to the present, conceptualising it as a linear progression

through three broad stages: the primitive, the imaginative and a final stage that synthesised imagination and reason. He viewed literary history as evolving from the barbarism of earlier periods toward the refinement and polished manners exemplified by the Elizabethan era. For Warton, the Enlightenment of the eighteenth century represented the pinnacle of literary and cultural sophistication, a quality reflected in the language of its most exemplary works.

Although Warton's critical views were largely shaped by Neoclassical principles, particularly in their emphasis on literature's social dimensions, his choice of subject matter, methodological rigour and the scale of his scholarship marked a significant contribution to the emerging field of national literary history. Rather than merely compiling a vast body of material, he structured it according to a coherent vision of linear historical development – a guiding principle in his research. As such, Warton stands as a foundational figure and early catalyst in the development of English literary historiography, although an even more decisive impetus came from his prominent contemporary, Samuel Johnson.

Johnson stands as a central literary figure of English Neoclassicism. While his literary views are rooted in the intellectual traditions of the period, they are not confined to Neoclassical doctrine. His critical insights derive from a combination of broad scholarship and penetrating wit, and are underpinned by a well-developed historical sensibility. This historical awareness is most clearly reflected in his major works, including *A Dictionary of the English Language* (1755), *Preface to Shakespeare* (1765) and *Lives of the Poets* (1779–1781).

In his approach to literary history, Johnson diverges in significant ways from many of his contemporaries. His numerous observations on literary historiography, informed by historical relativism, are not merely the byproducts of a sharp intellect. Rather, they reflect a coherent understanding of history as a continuous and dynamic process, with each literary period shaped by its own specific context. From this perspective, Johnson often invokes historical relativism to defend certain authors – most notably Shakespeare – against rigid Neoclassical criticism. He argues unequivocally that Enlightenment-era principles of criticism cannot be applied universally to works from earlier periods. These views are not limited to Johnson's major writings; they also appear in many of his shorter critical essays, such as those published in the *Adventurer*. A central tenet of his argument is that history is not a static record of the past, but a dynamic and evolving phenomenon. This ongoing change is evident in language, culture and literary production.

Johnson's historical perspective also informs the methodology of his *Dictionary*. He emphasised the value of a diachronic approach to linguistic research, recognising that language evolves over time. In the preface to the *Dictionary*, he stresses the oral origin of words and the variation in pronunciation among different speakers. This insight, which anticipated important principles of Romantic poetics in the early nineteenth century, helped him explain the emergence of dialects and regional linguistic differences. The *Dictionary* thus demonstrates that Johnson's historical sensibility extended beyond literary criticism to include his work in linguistics.

This does not mean, however, that Johnson abandoned his Neoclassical views. He still holds to many of its main tenets and, similarly to Warton, believes in a linear progression when it comes to the development of English. As the language progresses through time, its words become more polished, which for him represents a cultural improvement on a national level. But he does not allow Neoclassicism to limit his views by showing awareness for consistent change brought about by numerous social and other factors.

Johnson's historical sensibility is fully realised in his magnum opus, *Lives of the Poets*, a work that, despite its biographical focus, may be regarded as a contribution to literary historiography. In it, he offers a comprehensive account of the historical circumstances that shaped the lives and works of the poets that he examines. His method involves presenting a detailed historical context for each poet's oeuvre before engaging in critical commentary on the language and structure of their works. At times, Johnson employs a form of historical relativism, either to excuse perceived flaws in a poet's work or to shed light on obscure or difficult passages. Although his historicism may appear subordinate to his Neoclassical aesthetic principles, a historically informed perspective permeates the entire volume. His principal aim is to furnish essential biographical and contextual details in order to establish a solid historical foundation for literary analysis. For instance, in the chapter "The Life of Cowley", Johnson discusses the emergence of the Metaphysical poets in seventeenth-century England, emphasising the unique historical circumstances that gave rise to this poetic movement. He argues that the distinctive qualities of these poets were deeply rooted in the particularities of their time, which enabled them to express themselves in ways that diverged from their predecessors. Johnson ultimately contends that their immediate historical milieu was a decisive factor in their development. His historical awareness is also evident in his critique of Cowley's *Davideis*, a poem that incorporates Biblical themes. Acknowledging the temporal and cultural distance between Cowley and the world of the Bible, Johnson highlights the inherent challenges faced by poets who attempt to represent such remote and complex subject matter.

This historical context was well understood by Milton, whose major work *Paradise Lost* was highly esteemed by Johnson and whose life is treated in detail in the section titled "The Life of Milton". While the primary focus of this chapter remains biographical, Johnson also undertakes a careful examination of the historical circumstances in which *Paradise Lost* was composed, identifying the prevailing spirit of the age as a formative influence on Milton's creative vision. By citing various pertinent historical factors, Johnson articulates his firm belief that history provides writers with the foundational material from which their works emerge. Moreover, he demonstrates an acute awareness of the continuity of literary tradition by comparing *Paradise Lost* with classical epic poems of earlier eras. This comparison represents a notable instance in which Johnson employs historical reasoning as a tool of practical criticism.

Johnson's capacity to employ historical evidence as a foundation for literary criticism is particularly evident in "The Life of Pope". In this chapter, he

offers a detailed examination of the poet's political and philosophical milieu, identifying it as a crucial influence on Pope's major works. Consistent with his broader critical method, Johnson emphasises the importance of contextualising literary production by providing as many relevant historical details as possible before proceeding to textual analysis. Furthermore, Johnson establishes a clear line of literary-historical continuity between Dryden and Pope, asserting that the former exerted a decisive influence on the latter. This relationship constitutes one of Johnson's central theses regarding Pope, and he returns to it repeatedly throughout the chapter. He notes that Pope, even in his youth, was deeply influenced by Dryden and consciously sought to model his poetry on that of his predecessor – an influence Johnson deems essential to understanding the formation of Pope's poetic identity. The chapter also illustrates Johnson's use of historicism and, more specifically, historical relativism in his defence of Pope's translation of Homer's *Iliad*. Responding to critics who claimed that the translation failed to preserve the original's authenticity, Johnson partially concedes the point but argues that these assessments often neglect crucial historical considerations. He highlights the vast temporal and cultural distance between Homer's era and that of Pope, emphasising that significant changes in language, customs and literary expectations inevitably shaped the translation. These differences, Johnson argues, do not diminish the work's literary value. Finally, Johnson addresses the provocative question raised by Warton – whether Pope deserves to be regarded as a poet. Johnson firmly asserts Pope's status, but once again anchors his defence in historical reasoning. He urges his contemporaries to adopt a historical perspective and investigate who has been considered a poet throughout different periods, and for what reasons. In Johnson's view, the resolution of such questions lies in the combined application of historical research and practical criticism.

As this paper has demonstrated, the work of both Thomas Warton and Samuel Johnson played a pivotal role in cultivating historical consciousness in England during the latter half of the eighteenth century. Despite their adherence to certain Neoclassical principles, both scholars laid a substantial historical foundation for literary studies, producing works of enduring significance. Warton, in particular, recognised the importance of constructing a national literary history – an undertaking that directly influenced the development of later scholarship in the field. Johnson, for his part, employed historicism as a central methodology in both his linguistic and literary investigations, consistently grounding his critical judgments within a historical framework.

Both writers relied on historical relativism in their major works, a practice that enabled them to adopt a broader perspective on literary history and to offer more nuanced, contextually informed critiques of individual texts. More broadly, their historicism was shaped by a belief in the linear progression of the English language, literature and society over time. Their principal writings reflect a deep respect for history, through which they transcended the limitations of rigid Neoclassicism and advocated for a more dynamic and

historically rooted understanding of literature and literary tradition. In doing so, they helped lay the groundwork for the emergence of literary historiography in the subsequent century. Their influence extended well beyond their own century. The Romantics, particularly Wordsworth and Coleridge, inherited their concern with the historical and cultural foundations of literature.

Keywords: literary history, historical relativism, historiography, Neoclassicism, Enlightenment